

A. STRAZDUI PRISKIRIAMOS DAINOS „VARNAS“ GENEZĖS IR AUTORYSTĖS KLAUSIMU

J. LEBIONKA

A. Strazdo biografijoje, kaip ne kartą buvo pažymėta jos tyrinėtojų, tebėra gana daug „baltų“, neišaiškintų vietų. Panaši padėtis yra ir su šio poeto literatūrinio palikimo išryškinimu bei įvertinimu. A. Strazdo kūrybos nagrinėjimą ypač sunkina tai, kad jis ne visus savo eilėraščius yra paskelbęs; kai kurie jo paties nepaskelbti ir rankraščiuose neišlikę kūriniai, matyt, paplito liaudyje, tapo tautosakos dalimi. Nemaža painiavos į A. Strazdo literatūrinį palikimą įnešė J. Basanavičius ir kai kurie kiti asmenys, savo leidiniuose be jokio rimtesnio pagrindo priskyre jam daugelį Rytų Aukštaitijoje paplitusių liaudies dainų. Suprantama, kad, tokiai padėčiai esant, dar ilgą laiką kils įvairių ginčytinų klausimų ir neišskumų dėl šio žymaus lietuvių liaudies dainiaus gyvenimo bei jo kūrybos.

Visoje A. Strazdo kūrybos autentiškumo problemoje pagrindinę vietą užima „Varno“ — labai reikšmingo pirmosios XIX a. pusės lietuvių poezijos kūrinio, aštriai demaskavusio feodalus bei dvasininkus ir skelbusio valstiečių išsivadavimą revoliucijos keliu,— genezės ir autorystės klausimai.

Dar 1938 metais K. Korsakas išreiškė rimtas abejones dėl to, ar šis kūrinys priklauso A. Strazdui. „Galima labai paabejoti, ar visi tos programos punktai yra grynai A. Strazdo deklaruoti. Dainoje aiškiai jaučiama stoka poetinio vaizdingumo ir emociingumo, kurie taip žymūs visose neabejotose A. Strazdo dainose. Tačiau, jeigu tai vis dėlto būtų tikrai A. Strazdo sukurtą dainą, reiktų manyti poetą turėjus labai radikalias ideologines ir socialines pažiūras. Galimas dalykas, kad tokioms radikalioms pažiūroms susidaryti daug įtakos bus turėjusi bendra šviečiamosios gadyinės pasaulėžiūra, tačiau A. Strazdo nuopelnas čia būtų — tos pasaulėžiūros idėjų perkėlimas lietuviškon žemėn ir jų išreiškimas lietuvišku žodžiu. Kitose A. Strazdo dainose šitokio revoliuciškumo daug mažiau bežymu“¹.

K. Korsako abejonės ir prielaidos „Varno“ klausimu tapo dar labiau pagrįstos po 11 metų, atradus naują, idėjiniu požiūriu žymiai radikalesnę, P. Vilčinsko užrašytą šios dainos variantą. Deja, tuo metu į tas abejones nebuvo atsižvelgta. 1949 metais, paskelbus naują dainos „Varnas“ variantą², lietuvių literatūros mokslo darbuotojų ir visuomenės jau tartum buvo susigyventa su prielaida (nors iki šiol ir nepatvirtinta jokiais rimtais argumentais), kad šis kūrinys iš tikrųjų priklausys A. Strazdui. Susidarė gana nenormali situacija: iš vienos pusės, įvairiuose mokslinio pobūdžio leidiniuose, šio poeto raštų rinkiniuose ir mokyklų vadovėliuose daina „Varnas“ priskiriama A. Strazdui, daug kas ją laiko programiniu

¹ Antanas Strazdas, Pasaulinės ir dvasinės giesmės, Kaunas, 1938, p. 42—43.

² Vl. Abramavičius, Antanas Strazdas naujų faktų šviesoje.— „Pergalė“, 1949, Nr. 3.

poeto kūriniumi, o iš kitos pusės, šios dainos genezė ir autorystė tebėra neišspręstos problemos, kaip jos buvo neišspręstos ir prieš ketvirtį šimtmečio, kada K. Korsakas kėlė anksčiau minėtas abejones.

Pradedant svarstyti gana sudėtingą „Varnos“ genezės ir autorystės klausimą, pirmiausia reikia pažymėti, jog mes turime du idėjinio atžvilgiu skirtingus šios dainos variantus: 1) 1844 metais P. Vilčinsko (Jasonių dvarelis, buv. netoli Utenos, Ukmergės apskrityje, savininko) pateiktą tekstą³ ir 2) apie 1870—1877 metus Rokiškio apylinkėse L. Nitaitės-Didžiulienės (tuo metu dar netekėjusios) užrašytą „Ir atskrido juodas varnas“⁴ variantą, kurį 1911 metais pirmąsyk paskelbė J. Basanavičius leidinyje „Iš kun. Antano Strazdo gyvenimo ir raštų“. 1909 m. balandžio 18 d. laiške J. Basanavičiui apie kai kurias Lietuvių mokslo draugijai padovanoto rinkinio dainas L. Nitaitė-Didžiulienė pateikė tokius duomenis: „Drąsiai ir tvirtai užtikrinu Tamstą, kad visos dainos, patalpintosios žaioje knygutėje, pažymėtosios mėlynu paišeliu, tikrai kunigo Strazdelio, tos gi, prie kurių ženklas klausimo padėtas, abejotinos. Pirmąsias visas dainuodavo mano bobutė. Gaidos komponuotos ir pritaikintos paties autoriaus, anuose laikuose, kaipo naujiena buvę tos dainelės plačiai dainuojamos. A. a. mano bobutė pažinojus kun. Strazdelį; mano tėvelis gi pasipažinęs tikrai su jo pažįstamais, visas jo dainas teisingai surašė, kurias ir aš kada tai išmokau dainuoti“⁵.

Šio L. Didžiulienės paaiškinimo šviesoje kūrinio „Ir atskrido juodas varnas“ autorystės klausimas darosi labai problematiškas. Kadangi minimosios dainos teksto pradžioje mėlynu pieštuku pažymėta „Strazd. 13“, ir čia pat parašytas klausukas, išeity, jog pati L. Didžiulienė, pateikdama rinkinį Lietuvių mokslo draugijai, abejojo, ar šis kūrinys tikrai priklausio A. Strazdui. Antra vertus, nuo dainų užrašymo iki jų rinkinio pateikimo Lietuvių mokslo draugijai buvo praėję daugiau negu 30 metų, ir, aišku, L. Didžiulienėi sunku buvo prisiminti visa tai, ką ji jaunystėje buvo girdėjusi apie atskirų dainų autorius. Kuo vadovavosi J. Basanavičius, kuris, neatsižvelgdamas į L. Didžiulienės abejones, minimąją dainą vis dėlto priskyrė A. Strazdui, nėra žinoma.

Tokioms aplinkybėms esant, L. Didžiulienės nuoroda į A. Strazdą, kaip dainos „Ir atskrido juodas varnas“ autorių, gali turėti reikšmės tik tuo atveju, jeigu tai patvirtintų kiti faktai.

Palyginus abu dainos „Varnas“ tekstus, galima įsitikinti, kad anksčiau buvo sukurtas P. Vilčinsko variantas. Iš jo, prisilaikydamas tam tikro dėsningumo (iš trielių šalindamas po vieną eilutę ir versdamas juos dvieliais), kitas autorius paruošė naują, antrą šios dainos variantą, kurį užrašė L. Nitaitė. Kaip iš P. Vilčinsko varianto buvo padarytas naujas dainos tekstas, matyti, sugretinus atitinkamas abiejų variantų vietas:

P. Vilčinsko variantas:

Kaip tik sviestas prasidėjo,
 Kaip žmonės gyvent pradėjo,
 Lygumą tarp sau padėjo

 Padarė visur pagonus,
 Liepė pastatyt balvonus
 Ir uždėjo tuočės ponus.

L. Didžiulienės variantas:

Kaip tik sviestas prasidėjo,
 Dievas lygumą padėjo.

 Liepė šėnavot balvonus
 Ir tuočės uždėjo ponus.

³ Zr. LTSR MA Centrinės bibliotekos rankraštynas, f. 18, B4-189.

⁴ Zr. „L. Didžiulienės dainos su kun. Strazdo ir Vienožindžio eilėmis“. Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas, Lietuvių mokslo draugijos fondas, I, 456, p. 188—189.

⁵ J. Basanavičius, Iš kun. Antano Strazdo gyvenimo ir raštų, Vilnius, 1911, p. 25—26.

Nors kaip jūs kūną nešioja
Ir bažnyčias budavoja
Ale jum kasdien pešioja.

Jau prikalta daug yr plieno,
Nebetoli jau ta diena,
Kai iš jų nebus nė vieno.

Nors tokį kūną kaip ir mes nešioja,

Dėlto kasdien mum pešioja.

Jau prikalta daugel plieno,
Ateis tokia dėl jų diena.

Praleisdamas trieliuose po eilutę, minimosios dainos perdirbėjas, kaip matyti, siekė dviejų tikslų: 1) padaryti šį kūrinį savo eilėdaros forma panašų į liaudies dainas ir 2) jį „pataisyti“ idėjiškai, visų pirma išvengiant antiklerikalinių tendencijų. Apie kūrinio idėjinį žalojimą vaizdžiai kalba tokių eilučių, kaip „Ir bažnyčias budavoja“ bei „Kai iš jų nebus nė vieno“ praleidimas. Naujo dainos varianto paruošėjas nuo pagrindinio kūrinio perdirbimo būdo nukrypo dviem atvejais, palikdamas praleidžiamos eilutės dalį ir net visą P. Vilčinsko varianto trieilį:

P. Vilčinsko variantas:

Ponam tai tiktai ulioti,
Vynas gerti, kortas groti,
Minkštam patale miegoti.

Svetimos tik precios laukia,
Bet tik ant žmones pristraukia,
Paskutinį kraują traukia.

Niekas už jum neužtaria,
Ir kunigai teipo daro

L. Didžiulienės variantas:

Ponams ulioti, kortoms groti,

Minkštuos pataluos gulėti.

Svetimos tik procės laukia,
Bet tik ant žmogų pristraukia.
Paskutinį kraują traukia,
Kada dvaran nusišaukia.

Antrame pavyzdyje dainos perdirbėjas paliko visą trieilį, aiškiai norėdamas išvengti sekančių dviejų P. Vilčinsko varianto eilučių, kuriose neigiamai atsiliepiama apie kunigus.

Kad penkiaeilė posmų daina „Varnas“ turėtų būti ankstesnė už jos ketureilių (ar dveilių) posmų variantą „Ir atskrido juodas varnas“, tokios nuomonės yra ir lietuvių liaudies dainų tyrinėtojas Z. Slaviūnas: „Lietuvių liaudies dainose pasireiškia labai aiški tendencija kurti ketureilėmis, dveilėmis, rečiau trieilėmis strofomis, bet labai retai penkiaeilėmis. Ypač Rytų Aukštaitijoje tas strofos eilučių simetriškumas dar ryškesnis, negu kitose Lietuvos vietose. (Šios išvados daromos, atsižvelgiant ir į liaudies dainų melodijų struktūrą.) Jeigu Jūsų pateikti dainos variantai abu buvo liaudyje dainuojami⁶, tai 5 eilučių strofos perdirbimas į 4 eilučių strofą labiau galimas, negu atvirkščiai“⁷.

Abiejų dainos „Varnas“ tekstų palyginimas rodo, kad L. Didžiulienės variantas yra žymiai transformavęsis: jo ištisi dveilčiai išnykę, į jį įterpti nauji, nacionalinio išsivadavimo laikų motyvai, sudarkytas kai kurių jo eilučių ilgumas ir pan. Turint galvoje dėsni, pagal kurį buvo paruoštas L. Didžiulienės variantas, apytikriai būtų galima atstatyti ir visą pirmąjį jo vaizdą. Palygintas su savo prototipu, variantas „Ir atskrido juodas varnas“ pradžioje turėjo atrodyti maždaug šitaip:

P. Vilčinsko variantas:

Jau paleido juodus sparnus,
Atskrido ūlycion varnas
Ir ant tvoros atsistojo,
Klausykite, ką anas loja:

L. Didžiulienės variantas:

Ir atskrido juodas varnas,
Ir aplaidė savo sparnus,
Ir ant baslio atsistojo,
Klausykite, ką ans jums loja:

⁶ P. Vilčinskas ir L. Didžiulienė liudija, kad jų užrašyti dainos variantai buvo dainuojami liaudies.

⁷ 1964 m. kovo 3 d. laiškas šio straipsnio autoriui.

Kaip tik svietas prasidėjo,
Kaip žmonės gyvent pradėjo,
Lygumą terp sau padėjo.

Greit žmonės pradžias užmiršo,
Blogumą ant sau nupiršo.
Padarė visur pagonus,
Liepė pastatyt balvonus
Ir uždėjo tuočės ponus.

Biedni jūs, žmonės, nedalioj,
Sunkioj būdami nevalioj.
Ne sau jūs žemę kilojat,
Negi sau pėdus nešiojat,—
Vis dėl ponų procavojat.

Jum tik juoda duona krimsti,
Karčias bėdas tankiai kęsti.
Ponam tik tiktai ulioti,
Vynas gerti, kortas groti,
Minkštam patale miegoti.

Išieškotos jų zabovos,
Linksmybės, gardžios patrovos.
Svetimos tik procios laukia,
Bet tik ant žmones pristraukia,
Paskutinį kraują traukia.

Niekas už jum neužtaria,
Ir kunigai teipo daro.
Nors kaip jūs kūną nešioja
Ir bažnyčias budavoja,
Ale jum kasdien pešioja.

Nebeilgos jau adynos,
Aš jum tas nešu navynas:
Jau prikalta daug yr plieno,
Nebetoli jau ta diena,
Kai iš jų nebus nė vieno.

Kaip tik svietas prasidėjo,
Dievas lygumą padėjo.

Žmonės kaip dievą užmiršo
Ir velnią ing sau nupiršo.

Liepė šėnavot balvonus
Ir tuočės uždėjo ponus.

Biedni mes, žmonės, nedalioj,⁸
Sunkioj būdami nevalioj.
Ne sau mes žemę kilojam,

Vis dėl ponų procavojam.

Mums tik juodą duoną krimsti,
Sunkias bėdas tankiai kęsti.
Ponams ulioti, kortoms groti,

Minkštuos pataluos gulėti.

Išieškotos jų zabovos,
Linksmybės, gardžios patrovos.
Svetimos tik procės laukia,
Bet tik ant žmogų pristraukia.

Paskutinį kraują traukia,
Kada dvaran nusišaukia.
Nors kaip mes kūną nešioja,
Dėlto kasdien mum pešioja.

Nebeilgos jau adynos,
Aš jum tas nešu navynas:
Jau prikalta daugel plieno,
Ateis tokia dėl jų diena.

Sprendžiant „Varno“ genezės ir autorystės problemą, didelę reikšmę turi klausimas, kuriuo laiku šis kūrinys atsirado. Kad „Varnas“ buvo sukurtas anksčiau, negu jį pateikė P. Vilčinskas, rodo ši jo pastaba prie dainos teksto: „Paskutinį posmą ir taip dainuoja:

Caras jau apie tai žino,
Nebe toli jau tos dienos,
Neužilgo ta adyna,
Kai jum nebepeš nė vienas“⁹.

Vadinasi, 1844 metais, kada P. Vilčinskas „Varno“ tekstą pateikė E. Tiškevičiui, toji daina jau buvo paplitusi liaudyje kelių variantų pavidalu. Dainos agitacinis pobūdis, konkretus socialinės kovos priešasčių atskleidimas joje, didelio pasitikėjimo liaudies jėgomis išreiškimas ir ypač optimistinė jos pabaiga rodo, jog ji galėjo atsirasti revoliucinio pakilimo laikotarpiu, kuris Lietuvoje kaip tik ir buvo, 1831 m. sukilimui bręstant bei vykstant. Iš esmės „Varne“ atsispindi pažangiausios to sukilimo dalyvių dalies — baudžiauninkų — pažiūros bei jų socialinės kovos programa.

⁸ Pabrauktos čia tos eilutės, kurios, mūsų nuomone, L. Didžiulienės variante iš pradžių turėjo būti, bet vėliau išnyko.

⁹ LTSR MA CB rankraštynas, f. 18, B4-189.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad savo motyvais bei idėjinėmis tendencijomis „Varnas“ iš dalies yra artimas populiariausiai dekabristų dainai „Ах, тошно мне“¹⁰, parašytai K. Rylejevo ir A. Bestuževo-Marlinskio 1823 m. pabaigoje. Tai matyti, sugretinus „Varną“ su šiais J. Oksmano atstatytais dekabristų dainos posmais:

Ах, тошно мне
И в родной стороне;
Всё в неволе,
В тяжкой доле¹¹,
Видно, век вековать

А что силой отнято,
Силой выручим мы то.
И в приволье,
На раздолье
Стариною заживем.

А уж правды нигде
Не ищи, мужик, в суде,
Без синюхи
Судьи глухи,
Без вины ты виноват.

Кто же нас кабрил,
Кто им барство присудил,
И над нами,
Бедняками,
Будто с плетью посадил?
Глупость прежних крестьян
Стала воле в изъян,
И свобода
У народа
Силой бар задушена.

Они кожу с нас дерут
Мы посеем — они жнут.
Они воры,
Живодеры,
Как пиявки, кровь сосут.
Бара с земским судом
И с приходским попом
Нас морочат
И волочат
По дорогам да судам.

А под царским орлом
Ядом потчуют с вином.
И народу
Лишь за воду
Велят вчетверо платить.

Чем мы хуже господ?
У нас тот же нос и рот.
По рассудку
И желудку —
Братья мы, и по кресту¹².

Tiesa, „Varno“ motyvai yra per daug bendri, kad būtų galima visiškai priskirti prie dekabristinės literatūros kūrinii. Tokią nuomonę apie „Varną“ yra išreiškęs ir prof. B. P. Gorodeckis¹³. Ypač akivaizdu tai, jog šiame kūrinyje nėra motyvų, tiesiogiai nukreiptų prieš carinę patvaldystę, prieš biurokratinę jos administraciją, teismą ir pan. Tačiau su dekabristinėmis dainomis „Varną“ sieja griežtos antibaudžiatinės, antiklerikalinės ir, svarbiausia, revoliucinės ginkluotos kovos tendencijos. Kai kurie ypač artimi abiejų dainų („Varno“ ir „Ах, тошно мне“) motyvų sąskambiai verčia galvoti, kad „Varno“ autorius galėjo būti susipažinęs su minima ja dekabristų daina.

Ar galėjo dekabristų idėjos ir dainos pasiekti „Varno“ autorių, gyvenusį Rytų Aukštaitijoje? Į šį klausimą galima duoti tik teigiamą atsakymą. Žmonių, kurie ar patys dalyvavo dekabristų judėjime ar turėjo su juo artimų ryšių, kaip rodo istoriniai šaltiniai, tose Lietuvos vietose tikrai būta. Pavyzdžiui, žymi dekabristų judėjimo tyrinėtoja akad. M. Nečkina, išvardydamą dvidešimt devynis Rusijos imperijos miestus, kur buvo sumininėjami dekabristai po 1825 m. gruodžio sukilimo, pamini ir Ukmergę¹⁴.

Turint prieš akis visas čia suminėtas aplinkybes, atrodo, dar nėra reikiamo pagrindo A. Strazdą laikyti „Varno“ autoriumi. Apskritai, sunku patikėti, kad poetas, neturėdamas ryšių su revoliuciniu judėjimu, suvaržytas religinių prietarų bei kunigystės luomo, be to, pačioje savo gyveni-

¹⁰ Dainos „Ах, тошно мне“ yra žinomi šeši tekstai, kuriuose posmų skaičius svyruoja nuo 6—7 iki 16. Greit paplitusi liaudyje, ši daina labai kito. Jau 1826 m. jos bendraautorius A. Bestuževas tardymo metu pareiškė, kad prie dainos,ėjusios per rankas, daug kas pridėta, nes kiekvienas ją savaip iškraipydavo (žr. „Восстание декабристов“, т. I, стр. 457—458.)

Visų žinomų minimos dainos tekstų pagrindu J. Oksmanas bandė restauruoti neišlikusį originalą, t. y. K. Rylejevo ir A. Bestuževo parašytą tekstą. Sis J. Oksmano atstatytas sąlyginis dainos originalas, kuris pastaraisiais metais skelbiamas tarybinuose leidiniuose, susideda iš 18 posmų (žr. Ю. Г. Оксман, Агитационная песня «Ах тошно мне и в родной стороне». — «Литературное наследство», т. 59, 1954, стр. 85).

¹¹ Mūsų pabrauktieji dekabristų dainos motyvai atliepia atitinkamas „Varno“ vietas.

¹² Sis posmas paimtas iš M. Bestuževo teksto, užrašyto 1870 m. (žr. minėtą J. Oksmano straipsnį).

¹³ 1964.II.27. laiškas šio straipsnio autoriui.

¹⁴ Зr. М. Не ч к и н а, Движение декабристов, т. II, М., 1955, стр. 394.

mo pabaigoje, būtų galėjęs sukurti tokią antiklerikalinę ir revoliucinę dainą, kurios idėjinės tendencijos ir stilius, kaip pažymėjo K. Korsakas, negali būti pagrįsti autentiška jo kūryba.

Pagaliau reikėtų atkreipti dėmesį dar į tokią aplinkybę. Kaip rodo išlikusi P. Vilčinsko korespondencija¹⁵, archeologiniais tikslais jis apvažinėjo daugelį Lietuvos vietų, susipažino su nemaža žmonių, jų tarpe ir dvasininkų, ypač gerai jam buvo pažįstama Rytų Aukštaitija. Todėl negali būti abejonės, kad P. Vilčinskas, kaip dainų rinkėjas, buvo pažįstamas ir su A. Strazdu, be to, ne per toliausia nuo jo gyvenančiu. Turėjo P. Vilčinskas ką nors žinoti ir tuo atveju, jeigu A. Strazdas būtų sukūręs „Varną“. Kokiais tad sumetimais reikėtų P. Vilčinskui slėpti A. Strazdo autorystę 1844 metais, kada poeto jau seniai nebebuvo gyvųjų tarpe, ir niekas jam nebegalėjo grėsti už revoliucinės dainos sukūrimą? Matyt, P. Vilčinskui buvo žinoma, jog ne A. Strazdas parašė minimąją dainą.

Kai kurie A. Strazdo poezijos tyrinėtojai (L. Gineitis, V. Vanagas ir kt.) „Varną“ bei visą eilę kitų abejotinos autorystės eilėraščių ar dainų jam priskiria dar ir todėl, kad, jų nuomone, šie kūriniai esą „strazdiški“ savo poetine leksika, eilėdara, meniniais vaizdais ir pan. *. Mūsų supratimu, net ir šiuo atžvilgiu daina „Varnas“ nedaug kuo panaši į paties A. Strazdo paskelbtą kūrybą.

Pirmiausia, „Varno“ dainoje pasigendama kai kurių A. Strazdui ypač būdingų poetinės leksikos priemonių. Pavyzdžiui, šiame kūrinyje nėra nė vieno deminutyvo, o juk A. Strazdo dainoms mažybieniai ir maloniniai žodžiai yra labai būdingi. Antai dainoje „Strazdas“ deminutyvai sutinkami beveik kiekviename posme, o iš viso jų čia yra per trisdešimt. Nemaža jų yra ir dainoje „Gegužėlė“, kurios net pats pavadinimas išreikštas mažybiniu daiktavardžiu.

Nelabai būdinga A. Strazdui ir „Varno“ eilėdara. Nors Vl. Abramavičius tvirtina, kad „penkių eilučių posmas labai būdingas daugeliui A. Strazdo eilėraščių ir dainų“¹⁶, tačiau iš tikrųjų taip nėra. Iš visų iki šiol žinomų autentiškų šio poeto kūrinių tik 3 dainos („Giesmė apie siratas“, „Kiškis“ ir „Pagrabas Palšio“) yra parašytos penkiaeiliais posmais.

„Varno“ posmų sandara ir rimo schema irgi skiriasi nuo autentiškų A. Strazdo penkiaelių dainų. Kiekvienoje „Varno“ eilutėje yra griežtas aštuonių skiemenų skaičius, kai tuo tarpu A. Strazdo penkiaelių posmų kūriniui turi ne po lygų skiemenų skaičių eilutėse („Giesmės apie siratas“ skiemenų skaičius posmų eilutėse yra 8—8—6—6—3, „Kiškio“ — 12—12—8—8—6, „Pagrabo Palšio“ — 8—8—6—6—3).

Palyginus „Varno“ rimų schemą (aabbb) su A. Strazdo dainų penkiaelių posmų rimais (aabbc), irgi matyti skirtumas. Be to, jo dainose rimuojami žodžiai yra žymiai įvairesni kalbos dalių atžvilgiu.

„Varnas“, mūsų nuomone, į A. Strazdo kūrybą daugiausia panašus tik savo žodynu (ypač tarnybėmis ir barbarizmais). Tačiau kitaip ir būti negalėjo, nes toji daina sukurta taip pat XIX a. pirmojoje pusėje ir, be to, tose pačiose Rytų Aukštaitijos apylinkėse.

Kas gi, be A. Strazdo, galėtų būti „Varno“ autorius?

Anksčiau minėtame straipsnyje Vl. Abramavičius buvo kiek apsisostęs prie paties P. Vilčinsko pavardės. Iš tikrųjų, aiškinant „Varno“ autorių, ši asmenybė ir, apskritai, Vilčinskų giminė atkreipia į save dėmesį.

Pirmiausia į akis krinta tai, kad P. Vilčinskas žavėjosi „Varnu“ ir jį propagavo. Savo 1844 m. rugpiūčio 14 d. laiške žinomajam etnografui bei

¹⁵ LTSR MA CB rankraštnas, f. 18, B4-189.

* Zr. A. Strazdas, Raštai, V., 1957; Lietuvos literatūros istorija, t. I, V., 1957, XIV skyrius; A. Strazdas, Poezija, V., 1963.

¹⁶ „Pergalė“, 1949, Nr. 3, p. 84.

archeologui, keliolikos spausdintų darbų autoriui E. Tiškevičiui P. Vilčinskas taip apibūdina pateikiamą revoliucinę dainą: „Ši liaudies daina labai gražiai skamba lietuvių kalba. Reikia žinoti kalbą, norint pajusti jos (t. y. dainos „Varnas“ — J. L.) vertę“¹⁷.

Iš tokio pasakymo matyti, jog P. Vilčinskas, aukštindamas „Varną“, visų pirma turėjo galvoje jo idėjinę pusę. Ir toks jo požiūris į revoliucinį kūrinį buvo visiškai neatsitiktinis. Naujai išaiškinti faktai rodo, kad P. Vilčinskas (1796—1859) buvo kilęs iš neturtingos ir demokratiškai bei revoliucingai nusiteikusios lietuvių bajorų šeimos. Kadangi jo tėvas Jansonų dvarelį buvo atidavęs skolininkams, tai P. Vilčinskui jau nuo pat jaunų dienų teko patirti nemaža vargo. Iš pradžių jis buvo išlaikomas turtingų Utenos dvarininkų Pomernackų, o vėliau tapo jų tarnu — dvarų valdytoju. Tarnaudamas pas šiuos dvarininkus, P. Vilčinskas išpirko tėvo prarastą ūkį ir įsigijo tris baudžiauninkų kiemus. Vėliau kurį laiką jis tarnavo Ukmergės apskrities žemės ribų teisėju¹⁸.

1826 metais Pomernackai, matyt, panoro ekonomiškai likviduoti savo kaimyną ir, pasikvietę į pagalbą valdžios pareigūnus, išgriovė kai kuriuos jo pastatus, užgrobė dalį jo dirbamos žemės, pievų ir miško¹⁹. To antpuolio metu P. Vilčinską užsistojo keturi lazdomis ir kirviais apsiginklavę valstiečiai, kurie pavartojo fizinę jėgą ir už tai buvo areštuoti²⁰.

Norėdamas apginti savo teises, P. Vilčinskas keletą metų susirašinėjo su Lietuvos karo gubernatoriumi ir didžiuoju kunigaikščiu Konstantinu Pavlovičiumi, kuriam, tarp kitko, jis taip skundėsi: „Prispaustas ir persekiojamas turtingesnių, niekur nerandu teisybės...“²¹ Deja, nebuvo teisus ir caro brolis. Sužinojęs, kad P. Vilčinskas išdrįso pasipriešinti dvarininkams ir policijai, Konstantinas Pavlovičius įsakė Lietuvos karo gubernatoriui: „Įteigti tam Vilčinskui, kad priešinimasis ir siautėjimas prieš žemiečių policijos valdžią jokiū būdu negali likti nenubausti, ir todėl, nežiūrint į ginčo dėl žemės teisingumą ar jo nepagrįstumą, kai tik paaiškės, kad jis iš tikrųjų siautėjo ir neklausė, kaip apie tai yra nušviesta teismo žemesniojo nario pranešime, tuojau pat, remiantis gubernijos valdybos potvarkiu, jį areštuoti kaip savavaliautoją ir neklausantį teisėtos valdžios“²².

Matydamas, jog gali būti areštuotas ir ištremtas, P. Vilčinskas buvo priverstas nusileisti, t. y. raštiškai atsisakyti nuo savo ieškinio bei atšaukti kaltinimus prieš valdžios pareigūnus, smurtavusius jo nuosavybės atžvilgiu²³.

Skriaudos, kurias patyrė P. Vilčinskas iš ponų pusės, matyt, ir buvo pagrindinė priežastis, dėl kurios jis taip žavėjosi „Varnu“ ir jį propagavo, o, gal būt, net ir pats sukūrė.

P. Vilčinsko brolis Jonas Kazimieras (1806—1885), žinomas „Vilniaus albumo“ leidėjas ir pažangus Vilniaus visuomenės veikėjas, ejęs medicinos mokslus Vilniaus universitete ir Prancūzijoje, be abejo, buvo gerai susipažinęs su prancūzų švietėjų ir buržuazinės revoliucijos idėjomis. Ir mokslus užbaigęs, J. K. Vilčinskas ne kartą važinėjo į Prancūziją bei palaikė su ja nuolatinius ryšius²⁴.

¹⁷ LTSR MA CB rankraštynas, f. 18, B4—189.

¹⁸ LTSR CVIA, f. 378, ap. 35, b. 590. l. 78.

¹⁹ Ten pat, l. 51.

²⁰ Ten pat, l. 128.

²¹ Ten pat, l. 49.

²² Ten pat, l. 106.

²³ Ten pat, l. 117.

²⁴ Zr. Album biograficzne zasłużonych polaków i polek wieku XIX, t. II, Warszawa, 1902, str. 245—249.

Antrasis P. Vilčinsko brolis Liudvikas dalyvavo 1831 metų sukilime²⁵.

Patsai P. Vilčinskas turėjo labai glaudžius ryšius su lietuvių liaudimi ir jos buitimi: tyrinėjo liaudies praeitį, kalbą²⁶, rinko tautosaką. Kaip jam buvo artima lietuvių liaudis, matyti kad ir iš tokio pavyzdžio. 1844 m. gegužės 3 d. laiške E. Tiškevičiui jis taip rašė: „Tobulas lietuvių kalbos mokėjimas, kurio pasiekiau po didelių pastangų, leido man atrasti daug vietinių padavimų; juos, pagal duotą pažadą surinkęs, greitai laiku išsiūsiu“²⁷.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad P. Vilčinskas turėjo artimų pažinčių Peterburge (buvo pažįstamas net su Mokslų akademijos prezidentu ir liaudies švietimo ministru S. Uvarovu bei jo sūnumi), ten jis kartais nuvažiuodavo²⁸. Be abejo, P. Vilčinskas turėjo gerai mokėti ir rusų kalbą. Atrodo, visiškai įtikima, kad jis galėjo būti susirišęs ir su Peterburgo dekabristais.

Visą Vilčinskių giminę gerai charakterizuoja ir P. Vilčinsko sūnus Algirdas (istorikas, paskelbęs eilę mokslinių darbų daugiausia rusų kalba), kuris aktyviai dalyvavo 1863 m. sukilime, buvo sužeistas, paimtas į nelaisvę ir išstremtas į Irkutsko guberniją²⁹.

P. Vilčinsko į lenkų kalbą išverstas „Varnas“, kaip pažymi savo straipsnyje ir Vl. Abramavičius, yra gero poetinio lygio, o tai rodytų, jog vertėjui nebuvo svetima poetinė kūryba. Revoliucinės dainos „Varnas“ lietuviško ir lenkiško tekstų persiuntimas į Borisovą kalba apie P. Vilčinsko norą propaguoti tą kūrinį. Juk jeigu P. Vilčinskas tik būtų norėjęs supažindinti E. Tiškevičių su lietuvių liaudies dainų kalba, tai jis, gerai išstudijavęs tautosaką, būtų lengvai galėjęs parinkti ir išversti bet kurią kitą, ne individualios kūrybos, liaudies dainą.

Atkreipia į save dėmesį ir abiejų „Varno“ tekstų, skirtų E. Tiškevičiui, siuntimo aplinkybės. Kaip yra žinoma, P. Vilčinskas juos perrašė, būdamas ne savo tėviškėje, o Kaune, kur, matyt, ilgesniam laikui buvo apsistojęs archeologiniais tikslais³⁰. Kyla klausimas, kaip jis ten galėjo atkurti lietuvišką tekstą. Matyt, kad P. Vilčinskas arba tą dainą mokėjo atmintinai, arba vežiojosi su savimi kokį nors rankraštinį poezijos rinkinėlį, kuriame būta ir agitacinių dainų. Iš šio fakto tenka daryti išvadą, jog „Varno“ daina P. Vilčinskui buvo žinoma anksčiau, negu jis nusiuntė ją E. Tiškevičiui.

Turint galvoje demokratines ir revoliucines Vilčinskių šeimos nuotakas, jos bendrąjį ir literatūrinį išprusimą bei tobulą rytų aukštaičių tarmės mokėjimą, o taip pat ir tai, kad vienas iš tos šeimos narių propagavo revoliucinę dainą „Varnas“, mūsų nuomone, galima daryti prielaidą, jog minimojo kūrinio autoriumi galėjo būti kuris nors iš Vilčinskių: pats P. Vilčinskas, jo brolis Jonas Kazimieras arba antrasis brolis Liudvikas, 1831 m. sukilimo dalyvis. Tačiau „Varną“ sukurti galėjo ir visai kitas prasilavinęs ir revoliucingai nusiteikęs žmogus. Tokių asmenų, kaip žinoma, tuo metu Rytų Aukštaitijoje jau nestigo.

Svarstant „Varno“ genezės problemą, kartais keliamas klausimas, ar ši daina negalėjusi būti išversta iš lenkų kalbos. Ši prielaida, atrodo,

²⁵ Zr. A. Vilčinskas, Kadu Vilniuj lėtuvinykų kalbas žūta? — „Viltis“, 1908, Nr. 123(158).

²⁶ Zr. Fr. Wilczyński, Niektóre etymologie litewskie. — „Tygodnik Petersburski“, 1846, Nr. 16.

²⁷ LTSR MA CB rankraštnas, f. 18, B4—189.

²⁸ Ten pat.

²⁹ Zr. A. Vilčinskas, Kadu Vilniuj lėtuvinykų kalbas žūta? — „Viltis“, 1908, Nr. 123(158).

³⁰ Kitas laiškas E. Tiškevičiui P. Vilčinsko rašytas irgi iš Kauno tų pačių, 1844 m. lapkričio 20 d.

mažiausiai įtikima. Pirmiausia, revoliucinio ir antiklerikalinio pobūdžio kūrinys vargu ar galėjo būti išspausdintas Žečpospolitoje, o vėliau — bet kurioje padalytos Lenkijos dalyje. Antra vertus, beveik neįmanoma, kad toks žmogus, kaip P. Vilčinskas, nebūtų žinojęs apie dainos „Varnas“ egzistavimą lenkų kalba, jeigu iš tikrųjų taip būtų buvę.

„Varno“ genezės ir autorystės problema, liečianti lietuvių literatūros ryšius su dekabristų literatūra, jau pati savaime yra labai įdomi ir reikšminga tarybiniam literatūros mokslui. Turint galvoje, kad ši problema tiesiogiai siejasi su lietuvių liaudies revoliucinės kovos istorija, ji tampa dar aktualesnė, o jos galutinis išsprendimas — vertas rimto dėmesio.

Siaulių K. Preikšo v. pedagoginis institutas
Rusų kalbos ir literatūros katedra

Įteikta
1964 m. balandžio mėn.

К ВОПРОСУ О ГЕНЕЗИСЕ И АВТОРСТВЕ ПРИПИСЫВАЕМОЙ А. СТРАЗДАСУ ПЕСНИ «ВОРОН»

И. ЛЕБЕНКА

Резюме

В статье рассматриваются вопросы генезиса и авторства одного из самых знаменитых произведений литовской поэзии первой половины XIX века — песни «Ворон», которая до сих пор относилась к творчеству литовского народного поэта Антанаса Страздаса (1763—1833). Серьезные сомнения по поводу принадлежности этой песни к творчеству А. Страздаса в 1938 г. были высказаны К. Корсакасом.

На основании текстологического исследования двух имеющихся вариантов песни «Ворон» — первого, представленного в 1844 г. П. Вильчинскасом, и второго, записанного около 1870—1877 гг. Л. Нитайте,— установлено, что первый из них возник раньше. Второй вариант, более умеренный в идейном отношении, является сознательной переработкой первого варианта песни.

«Ворон» — одна из самых первых литовских революционных песен, отражающих социальные взгляды крепостного крестьянства и призывающих к борьбе с крепостниками и реакционным духовенством. Отдельные мотивы этой песни отчасти созвучны с некоторыми мотивами декабристских песен, например, песни «Ах, тошно мне...» К. Рылеева и А. Бестужева-Марлинского. По всей вероятности, «Ворон» возник во время восстания 1831 года.

В статье опровергается широко распространенное мнение, что А. Страздас был якобы автором данного произведения.

Песня «Ворон» могла быть создана одним из братьев Вильчинских, образованных и прогрессивных дворян Укмяргского (Вилькомирского) уезда, или каким-нибудь участником революционного движения того времени.